

Nr 16.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om tingshusbyggnadsskyldigheten i vissa fall.

Genom en den 31 januari 1947 dagtecknad, till lagutskott hänvisad proposition, nr 49, vilken behandlats av första lagutskottet, har Kungl. Maj:t under åberopande av propositionen bilagda, i statsrådet och lagrådet förda protokoll föreslagit riksdagen att antaga följande vid propositionen fogade förslag till

L a g **om tingshusbyggnadsskyldigheten i vissa fall.**

Häri genom förordnas som följer.

1 §.

Förenas två eller flera tingslag, äger Konungen, där uppgörelse tingslagen emellan icke kan träffas rörande deras tillgångar och skulder, meddela erforderliga bestämmelser i sådant hänseende.

Konungen må ock, om tingshusbyggnadsskyldigheten efter tingslags förening finnes av särskilda skäl ej böra odelad åvila det nya tingslaget, förordna om skyldighetens fördelning å olika delar av detsamma efter vad som prövas skäligt. Med avseende å de olika delarnas inbördes ekonomiska förhållanden i övrigt äger vad i första stycket sägs motsvarande tillämpning.

2 §.

Skall ting med tremansnämnd hållas på annan ort än tingsställe och finnas utgifterna för sammanträdeslokalen och övriga med dess upplåtande sammanhängande kostnader icke böra åvila tingslaget i dess helhet, äger Konungen förordna, att kostnaderna skola gäldas av viss eller vissa kommuner inom tingslaget, så ock, där två eller flera kommuner skola deltaga i kostnaderna, bestämma hur kostnaderna skola fördelas.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1947. Föreskrift som meddelas enligt 2 § äger dock ej tillämpning förrän från och med den 1 januari 1948.

Vad i 1 § stadgas angående förutvarande tingslags inbördes ekonomiska förhållanden skall äga tillämpning jämväl där tingslag förenats före lagens ikraftträdande, om uppgörelse ej träffats dessförinnan.

I fråga om de skäl, som anförts till stöd för förslaget, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till propositionen.

I fråga om häradsrätternas lokaler finnas för närvarande endast ofullständiga bestämmelser meddelade i skilda sammanhang. Enligt 26 kap. 4 §

byggningsbalken skall varje härad bygga och underhålla »tingsbyggnad», vilken skall innehålla »en stuva så stor, som tarvas, och två kamrar», samt vid vart tingsställe finnas ett fängelse, »där missgärningsmän må i förvar hållas». I 2 kap. 7 § äldre rättegångsbalken stadgas, att å varje tingsställe skall finnas en häradskista för förvaring av häradets insegel, riksdags beslut, allmänna stadgar och de handlingar, som häradet angå, ävensom häradets lott i sakören.

Den i dessa lagrum fastslagna skyldigheten att bygga och underhålla tingshus och häradsfängelse samt att anordna häradssarkiv brukar sammanfattas under benämningen tingshusbyggnadsskyldigheten. Då numera icke häradet utan tingslaget är domkrets för häradsrätt, anses tingshusbyggnadsskyldigheten åvila tingslaget. Enligt lagen den 5 juni 1909 angående skyldighet att deltaga i kostnaden för byggnad och underhåll av tingshus och häradsfängelse skola i denna kostnad deltaga alla de, vilka inom tingslaget erlægga kommunalutskylder, efter de grunder som för sådana utskylders utgörande i allmänhet äro stadgade.

Genom lagen den 18 juli 1942 om bestridande av kostnaderna för domsagas kansli har det ålagts tingslag att även bekosta lokaler för kansli jämte inventarier. Redan tidigare ansågs, utan uttryckligt stadgande, tingslag skyldigt att på tingsstället anordna och inreda kanslilokaler, men genom denna lagstiftning utsträcktes skyldigheten till sådant kansli, som är beläget på annan ort än tingsstället. Vad i 1909 års lag och eljest stadgas om skyldighet att deltaga i kostnaden för tingshus m. m. torde äga tillämpning även på kostnaderna för kansli. Om domsaga består av två eller flera tingslag, skola enligt 1942 års lag kanslikostnaderna bestridas av tingslagen gemensamt, där ej särskilda skäl till annat föranleda. Om kostnadernas fördelning mellan tingslagen äga dessa själva överenskomma, men om överenskommelse ej träffas äger Kungl. Maj:t meddela bestämmelser om fördelningen.

Tingshusbyggnadsskyldigheten är att anse som ett allmänt besvär, vilket åvilar tingslagets menighet, de tingshusbyggnadsskyldiga. Enligt 6 § 1 mom. 11 punkten i landshövdinginstruktionen den 19 november 1937 tillkommer det länsstyrelsen att pröva och avgöra frågor om åliggande att på landet anskaffa och underhålla allmänna byggnader med tillhörande inventarier. Det har emellertid sedan länge ansetts, att de tingshusbyggnadsskyldiga äga en självständig beslutanderätt i frågor som röra tingshusbyggnadsskyldigheten, och länsstyrelsens uppgift är följaktligen i dylika frågor begränsad till att efter besvär pröva de tingshusbyggnadsskyldigas beslut och att meddela eller vägra fastställelse därå. Lagbestämmelser saknas rörande de former i vilka de tingshusbyggnadsskyldiga skola handlägga sina angelägenheter. Beslutanderätten utövas i allmänhet genom ombud för de i tingslaget ingående kommunerna. Med dessa ombud hålles i regel stämman en gång om året inför domhavanden eller häradsrätten. I flertalet tingslag finnes såsom verkställande och förvaltande organ en av de tingshusbyggnadsskyldiga utsedd tingshusstyrelse, vald av de tingshusbyggnadsskyldiga på stämman eller bestående av ombud för kommunerna. I flera tingslag ha de tingshusbyggnads-

skyldiga antagit reglementen eller stadgar, i vilka deras angelägenheter närmare regleras. I några få fall utgöras tingslag av en enda kommun, och dess organ fullgöra då vad som ankommer på de tingshusbyggnadsskyldiga.

I ett av särskilda sakkunniga år 1936 avgivet betänkande angående revision av bestämmelserna om tingshusbyggnadsskyldigheten (SOU 1936:37) framlades förslag till två lagar, den ena om tingshusbyggnadsskyldighet och den andra om tingshusbyggnadsdistrikt. Enligt dessa lagförslag skulle tingslagen organiseras såsom specialkommuner med full självstyrelse beträffande tingshusbyggnadsskyldighetens fullgörande. Beslutanderätten skulle tillkomma särskilda tingshusfullmäktige, medan förvaltning och verkställighet skulle tillkomma en tingshusstyrelse. Närmare bestämmelser meddelades om skyldighet att bygga och underhålla tingshus, om tingshusens beskaffenhet o. s. v. Förslagen ha ej lett till någon allmän lagstiftning rörande tingshusbyggnadsskyldigheten.

Frågan om tingshusbyggnadsskyldigheten upptogs även av kommunal-skatteberedningen i del III av dess betänkande med förslag till omläggning av den kommunala beskattningen m. m. (SOU 1943:43). Beredningen föreslog, att tingshusbyggnadsskyldigheten skulle överflyttas på staten.

Inom justitiedepartementet har upptagits till prövning vilka bestämmelser angående tingshusbyggnadsskyldigheten, som påkallas av nya rättegångsbalkens ikraftträdande. En promemoria härom har utarbetats inom departementet, och ett utkast till lag med bestämmelser om tingshusbyggnadsskyldigheten i vissa fall har upprättats. Över promemorian ha yttranden inhämtats från rikets hovrätter samt från styrelserna för föreningen Sveriges häradshövdingar, svenska stadsförbundet och svenska landskommunernas förbund. Vidare ha yttranden inhämtats från de tingshusbyggnadsskyldiga i samtliga de tingslag, som enligt uppgjorda planer och förslag beräknas komma att ingå i nybildade tingslag vid nya rättegångsbalkens ikraftträdande. En redogörelse för det huvudsakliga innehållet i promemorian ävensom de avgivna yttrandena finnes intagen i propositionen. Till denna redogörelse hänvisar utskottet. Här må endast erinras därom, att enligt promemorian nya rättegångsbalken nödvändiggjorde en reglering av tingshusbyggnadsskyldigheten huvudsakligen i två avseenden, nämligen dels i fråga om de ekonomiska förhållanden som uppkomma vid sammanslagning av tingslag och dels beträffande kostnaderna för sammanträdeslokal för tingsammansträden med s. k. tremansnämnd. Beträffande den förstnämnda frågan må anmärkas att i samband med nya rättegångsbalkens ikraftträdande sammanslagning av tingslag måste ske i stor omfattning. Enligt 1 kap. 1 § nämnda balk skall domsaga i regel utgöra ett tingslag. Endast om domsagan är mycket vidsträckt eller eljest synnerliga skäl föranleda undantag må domsaga bestå av två eller flera tingslag. Eftersom nära hälften av alla domsagor nu utgöra två eller flera tingslag, måste sammanslagning av tingslag i många fall äga rum. Denna fråga belyses närmare av de förslag till tingsordningar m. m. som ha utarbetats inom justitiedepartementet och varit remitterade för yttrande. Av de nuvarande 115 domsa-

gorna bestå 59 av ett enda tingslag, 49 av två, 6 av tre och en av fyra tingslag. Enligt förslaget skulle 102 domsagor utgöra ett enda tingslag, medan 12 skulle bestå av två och endast en domsaga av tre tingslag. Ingen domsaga skulle bestå av flera än tre tingslag. Antalet tingsställen är däremot i huvudsak oförändrat i förslaget.

Föredragande departementschefen, statsrådet Zetterberg, har i propositionen — efter en redogörelse för de bestämmelser som finnas i fråga om tingshusbyggnadsskyldigheten och den praxis som utbildat sig på området — anfört bland annat följande.

»Vid olika tillfällen har en närmare reglering eller förändring av dessa förhållanden varit på tal. I det förslag till omläggning av den kommunala beskattningen, med syfte framför allt att utjämna den kommunala skattebördan, som framlades av kommunalskatteberedningen år 1943, föreslogs att tingshusbyggnadsskyldigheten skulle övertagas av staten. I föreliggande ärende har svenska stadsförbundet uttalat sig i samma riktning, och en allmän reglering av frågan har förordats av svenska landskommunernas förbund. Jag anser mig icke i detta sammanhang böra gå närmare in på frågan om tingshusbyggnadsskyldigheten i hela dess vidd men vill framhålla, att det ur skatteutjämnings synpunkt är tvivelaktigt om den fördel som skulle vinnas genom tingshusbyggnadsskyldighetens avskaffande är av någon större betydelse. Frågan har helt naturligt ett samband med en allmän översyn av den kommunala beskattningen med hänsyn till ojämnheten i skattebördan mellan olika kommuner. För övrigt bör erinras om att tingshusbyggnadsskyldigheten utgör en motsvarighet till städernas — väsentligt mera omfattande — skyldighet att själva svara för rättskipningen därstädes och icke synes böra komma under omprövning utan att jämväl sistnämnda spörsmål för städernas del överväges. Frågan om avskaffande av nämnda skyldighet för städerna är av genomgripande betydelse och har ännu icke på allvar aktualiserats. För egen del är jag böjd för att anse, att den historiskt givna ordningen i detta hänseende har stora fördelar. Av det sagda framgår, att man för närvarande har att räkna med att tingshusbyggnadsskyldigheten alltjämt kommer att bestå såsom ett tingslagsmenighetens besvär. Ur rättskipningens synpunkt förtjänar framhållas, att den omsorg som de lokala organen nedlagt på sina domstolslokaler har för häradsrätterna — jämte nämndemannainstitutionen — inneburit en värdefull förankring hos allmänheten. Uppgiften har också omfattats med stort intresse och i regel fullgjorts på ett förtjänstfullt sätt. De undantag som må ha förekommit torde ha haft sin orsak i särskilda förhållanden, som verkat återhållande, såsom aktuella domsagoregleringar och liknande, varjämte på senare tid en viss osäkerhetskänsla rått inför rättegångsreformen och dess konsekvenser. Att under och efter kriget vissa dröjsmål uppkommit genom materielsvårigheter kan självfallet icke läggas de tingshusbyggnadsskyldiga till last; de bero i stället på att de statliga myndigheterna ansett andra behov ännu mer trängande. Jag vill emellertid i detta sammanhang framhålla angelägenheten av att, när byggnadstillstånd kan erhållas, behövliga nybyggnader och andra

erforderliga åtgärder genomföras så att tidsenliga lokaler så snart som möjligt finnas att tillgå i de domsagor, där det nu är mindre väl ordnat.

Förslag har även framkommit om en närmare reglering i lag av tingshusbyggnadsskyldigheten och av formerna för beslut, förvaltning m. m. Ett sådant förslag framlades 1936 av särskilda sakkunniga. I anledning av vad styrelsen för svenska landskommunernas förbund anfört vill jag framhålla, att även om en fullständig laglig reglering av tingshusbyggnadsskyldigheten skulle mera bestämt fixera dess omfattning, det dock redan nu måste anses i stora drag fastslaget genom praxis vad skyldigheten omfattar. Beslut av de tingshusbyggnadsskyldiga, som går utanför denna ram, kan undanröjas genom överklagande. Sakkunnigförslaget väckte på sin tid delade meningar, och jag är icke i tillfälle att nu närmare pröva dess detaljer.

Min avsikt är således att för närvarande upptaga till behandling endast de frågor rörande tingshusbyggnadsskyldigheten, som kräva ett avgörande i anledning av nya rättegångsbalkens ikraftträdande den 1 januari 1948. Det är i två hänseenden, som särskilda bestämmelser bli erforderliga i detta sammanhang.

Det första spörsmålet avser sammanslagning av tingslag. För närvarande är det ganska vanligt, att domsaga består av två eller flera tingslag. Av rikets 115 domsagor äro nära hälften eller 56 stycken delade på detta sätt. Efter nya rättegångsbalkens ikraftträdande skall däremot domsaga endast undantagsvis vara delad. Enligt ett inom justitiedepartementet uppgjort förslag, till vilket jag icke tagit slutlig ställning, skulle antalet tingslag genom sammanslagningar minskas från 179 till 129. Redan nu kan alltså förutses, att ett stort antal tingslag komma att sammanslös.

Några lagbestämmelser om sättet för genomförandet av dylika sammanslagningar finnas icke. Reglerna om ändringar i den kommunala indelningen gälla icke detta fall. Endast för ett speciellt fall av ändring i den judiciella indelningen, nämligen då stad lägges under landsrätt, finnas bestämmelser i lag den 17 juni 1932.

Eftersom tingshusbyggnadsskyldigheten åligger tingslaget som sådant, kommer den efter sammanslagning av två tingslag i princip att åvila det nybildade tingslaget. Hur sammanslagningen inverkar på äganderätten till de förutvarande tingslagens egendom och ansvaret för deras skulder, är däremot — i avsaknad av lagbestämmelser — mera ovisst. Det torde emellertid icke råda någon meningsskiljaktighet om att de tingshusbyggnadsskyldiga själva äga träffa uppgörelse härom och exempelvis avtala, att tingslagens tillgångar och skulder skola utan vidare övergå på det nybildade tingslaget. Om återigen sådan uppgörelse icke träffas, fordras reglering i lag. Liksom då stad lägges under landsrätt bör det i sådant fall ankomma på Kungl. Maj:t att giva erforderliga föreskrifter.

Förslag till lagbestämmelse härom har framlagts i den förut nämnda, inom justitiedepartementet upprättade promemorian. Förslaget, som upptages i 1 § första stycket i det vid promemorian fogade lagutkastet, har tillstyrkts i praktiskt taget alla däröver avgivna yttranden.

Såsom framhållits i promemorian torde det i de flesta fall ej vara motive-
rat, att vid uppgörelse av angivet slag ersättning föreskrives mellan de sam-
manslagna tingslagen inbördes. Den omständigheten, att det ena tingslaget till-
för den nybildade enheten egendom av proportionsvis större värde än det
andra tingslaget, synes i regel icke i och för sig utgöra tillräcklig anledning
att föreskriva likvider mellan dem. Så kan däremot vara fallet, om stor skill-
nad föreligger mellan tingslagens sätt att sköta sin ekonomi, så att exempelvis
det ena tingslaget i märklig mån avvikit från vad som är brukligt och eko-
nomiskt försvarligt i fråga om skuldsättning, amortering av lån, underhåll av
byggnader eller annat.

Vad hittills anförts har avsett de fall, i vilka efter sammanslagningen det
nybildade tingslaget skall utgöra en ekonomisk enhet i den meningen, att
tingshusbyggnadsskyldigheten bäres lika av hela tingslaget. Såsom närmare
utvecklas i nämnda promemoria kunna emellertid i vissa fall såväl praktiska
skäl som skälighetshänsyn tala för att tingshusbyggnadsskyldigheten för
framtiden fördelas på särskilt sätt inom tingslaget. I första hand bör därvid-
lag uppmärksammas det fallet, att vid sammanslagningen någon ändring icke
göres i fråga om de förutvarande tingslagens olika tingsställen. Sammanslag-
ningen blir i dessa fall övervägande formell; mål från det förutvarande
tingslaget handläggas även därefter huvudsakligen endast på dettas hittills
nyttjade tingsställe och med nämnd från kringliggande kommuner. I ett så-
dant fall torde, framhålles det i promemorian, de tingshusbyggnadsskyldiga
ofta föredraga, att det i fråga om den ekonomiska förvaltningen i huvudsak
förblir vid det gamla, så att vartdera av de förutvarande tingslagen även i
fortsättningen bekostar och förvaltar sitt tingshus. Av yttrandena över pro-
memorian framgår i själva verket, att detta i det alldeles övervägande fler-
talet fall är de tingshusbyggnadsskyldigas önskan. Även praktiska skäl tala
för en sådan lösning i fall av denna typ.

I promemorian ha nämnts även vissa andra fall, där det kan vara moti-
verat att ordna sammanslagningen på annat sätt än så att de förutvarande
tingslagen med alla tillgångar och skulder utan vidare gå upp i det nybil-
dade. Bland annat har pekats på de tingslag, vilka nu bestå av en enda kom-
mun och stundom ha ett tingshus, som delvis användes för andra ändamål.

Av dessa skäl har i promemorian föreslagits införande av en lagbestäm-
melse av innehåll, att om skyldigheten att bygga och underhålla tingshus på
grund av särskilda omständigheter finnes ej böra åvila det förenade tings-
laget, Kungl. Maj:t skall äga förordna om skyldighetens fördelning mellan
olika delar av tingslaget efter vad som prövas skäligt. Detta förslag vill jag
biträda. Emellertid torde böra väljas en formulering, av vilken klart fram-
går, att bestämmelsen avser alla de angelägenheter, som bruka hänföras un-
der tingshusbyggnadsskyldigheten, således anordnande av såväl tingshus och
häradshäkte som kanslilokaler och vad därtill hör. Enklast torde detta inne-
fattas i den hävdvunna termen »tingshusbyggnadsskyldigheten», varunder
alltså inbegripes alla de besvär som i detta hänseende enligt lag eller sedvänja
åvila tingslagets menighet.

I undantagsfall torde även en sådan särskild fördelning av tingshusbyggnadsskyldigheten som nu nämnts giva anledning till att fråga uppkommer om ersättning mellan olika delar inom ett tingslag, såsom inlösen av tingshus eller dylikt. Så torde visserligen icke bli förhållandet, om två hittillsvarande tingslag bibehållas såsom ekonomiska enheter. Om däremot dylika enheter skulle komma att nybildas inom ett tingslag, t. ex. så att vissa kommuner — som förut icke utgjort ett tingslag — skola övertaga och underhålla ett nu befintligt tingshus, kan frågan om inlösen bliva aktuell. Även i så fall bör det naturligtvis i första hand ankomma på de tingshusbyggnadsskyldiga själva att träffa uppgörelse, men det torde likväl vara erforderligt med ett stadgande om att, där uppgörelse icke träffas, Kungl. Maj:t skall äga meddela erforderliga bestämmelser. Såsom framhållits av Göta hovrätt, torde formuleringen av första stycket i 1 § av det remitterade lagutkastet icke täcka även detta fall utan ett tillägg härom böra göras i andra stycket av samma paragraf.

Det andra spørsmålet i fråga om tingshusbyggnadsskyldigheten, som påkallar uppmärksamhet vid nya rättegångsbalkens ikraftträdande, hänför sig till 1918 års lag om sammanträden med s. k. tremansnämnd för handläggning av vissa enklare mål och ärenden. Om tid och plats för hållande av dylikt sammanträde beslutar Kungl. Maj:t, och i samband därmed skall även avgöras, om utgifterna för sammanträdeslokal och övriga med dess upplåtande sammanhängande kostnader skola gäldas av tingslaget eller av en eller flera kommuner inom detta. Det senare kan vara befogat exempelvis om sammanträde av detta slag hålles på annan ort än tingsstället och i första hand tillgodoser intresset av snabbare rättskipning för den orten och dess omnejd. 1918 års lag kommer att upphävas vid nya rättegångsbalkens ikraftträdande och i huvudsak ersättas av bestämmelser i rättegångsbalken. Även därefter erfordras emellertid lagbestämmelse angående kostnaden för sammanträdeslokal i enlighet med vad som nu gäller. På sätt föreslagits i promemorian bör en bestämmelse härom meddelas.

De föreslagna bestämmelserna böra träda i kraft den 1 juli 1947. Då 1918 års lag om sammanträden med tremansnämnd kommer att gälla till 1947 års slut, böra övergångsbestämmelserna innehålla, att av Kungl. Maj:t enligt 2 § meddelad föreskrift ej skall äga tillämpning förrän från och med den 1 januari 1948.

Det torde vara praktiskt att vad i 1 § stadgas om förutvarande tingslags inbördes ekonomiska förhållanden skall tillämpas jämväl där tingslag förenats före lagens ikraftträdande och uppgörelse ej träffats dessförinnan. 2 § är enligt sin lydelse tillämplig oavsett när tingslaget bildats.»

Lagrådet har lämnat förslaget utan erinran.

Det i propositionen framlagda lagförslaget innefattar icke någon allmän reglering av tingshusbyggnadsskyldigheten. Förslaget avser endast vissa särskilda spørsmål rörande denna skyldighet, vilka ansetts böra regleras i anledning av nya rättegångsbalkens ikraftträdande. I främsta rummet är det

Utskottet.

fråga om de ekonomiska förhållanden som uppkomma vid ändring av den bestående tingslagsindelningen. Vidare föreslås bestämmelser om kostnaderna för sammanträdeslokal för ting med tremansnämnd.

Tingshusbyggnadsskyldigheten har endast i ringa omfattning gjorts till föremål för lagstiftning. Av de fåtaliga bestämmelser som finnas äro några dessutom så ålderdomliga att de icke längre kunna direkt tillämpas. Ehuru bristerna i lagstiftningen i stor utsträckning utfyllts genom praxis, har avsaknaden av en fullständig lagstiftning likväl medfört olägenhet i åtskilliga avseenden. I ett i ärendet avgivet remissyttrande har också med hänvisning till dessa olägenheter uttalats önskemål om en reglering i lag av tingshusbyggnadsskyldigheten och av formerna för beslut, förvaltning m. m. Föredragande departementschefen har emellertid i propositionen på anförda skäl förklarat sig icke nu kunna ingå på en närmare prövning av dessa frågor.

Utskottet, som anser att den hittillsvarande decentraliseringen av domstolslokalernas förvaltning varit av värde, delar departementschefens uppfattning, att frågan om tingshusbyggnadsskyldigheten icke i detta sammanhang lämpligen bör upptagas i hela sin vidd. Att det finnes ett behov av en lagstiftning i ämnet är emellertid enligt utskottets uppfattning uppenbart, och fråga är om icke detta behov kommer att skärpas i samband med nya rättegångsbalkens ikraftträdande, då i viss mån ökade krav komma att ställas på domstolslokalernas beskaffenhet. Utskottet finner det därför angeläget, att Kungl. Maj:t överväger möjligheterna att vid lämplig tidpunkt få till stånd en mera fullständig lagstiftning på detta område.

Utskottet har icke heller i övrigt funnit anledning till erinran mot Kungl. Maj:ts förslag och får alltså hemställa,

att förevarande proposition, nr 49, måtte av riksdagen bifallas.

Stockholm den 18 mars 1947.

På första lagutskottets vägnar:

K. SCHLYTER.

Vid detta ärendes behandling ha närvarit

från första kammaren: herrar Schlyter, Westman, Ahlkvist, Ekströmer, Lindblom, Olofsson*, Löthner och William Ohlsson;

från andra kammaren: herrar Rylander, Hedlund i Östersund, Werner, Olsson i Mellerud och Berg, fru Gustafson, herrar Ljungberg och Sundström i Vikmanshyttan.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.